

SOÓS VIKTOR ATTILA

PÁRHUZAMOS VONÁSOK KÉT HITVALLÓ PAP ÉLETÉBEN, VÉRTANÚSÁGÁBAN

BOLDOG BRENNER JÁNOS ÉS KOVÁTS FERENC ÉLETÁLDOZATA
A KOMMUNISTA DIKTATÚRA ÉVEIBEN

Szent II. János Pál pápa 1991-es szombathelyi látogatásakor úgy fogalmazott, hogy „Savaria a szentek földje”. A szentatyá Szent Quirinusra, Szent Mártonra, esetleg Batthyány-Strattmann Lászlóra, Mindszenty Józsefekre gondolhatott, de ennél sokkal teljesebb a kép. Ma már újabb boldoggá avatott vértanúja van egyházmegyénknek, és ha nem is mindenkire kiterjedően, de összegyűjtötték, számba vették az egyházmegye XX. századi hitvallóit, vértanúit.¹ Erre II. János Pál pápa buzdított a *Tertio millennio adveniente* (A harmadik évezred küszöbén) kezdetű apostoli levelében a püspökökhöz, a papokhoz és a hívekhez a 2000. év jubileumának előkészítéséről. Így írt: „Az első évezred Egyháza a vértanúk véréből született: »a vértanúk vére – a keresztények magvetése«. Nagy Konstantin császár intézkedései nem biztosíthatták volna az Egyházat a kibontakozását, ami az első évezredben történt, ha nem lett volna a vértanúk magvetése és az első keresztény nemzedékek szent öröksége. A második évezred végén az Egyház újra a vértanúk egyháza lett. A papokat, szerzeteseket és laikusokat ért üldözések a világ legkülönbözőbb részein vértanúk vérének nagy magvetését végezték.” [...] „Az ősegyház az első századokban bár komoly szervezeti nehézségekkel küszködött, arról gondoskodott, hogy martirológiumokban rögzítsék a vértanúk tanúságtételét. E martirológiumokat a századok során tovább vezették, de az Egyház szentjeinek és boldogjainak albumába nemcsak azok kerültek be, akik vértanúként haltak meg Krisztusért, hanem az egyháztanítók, misszionáriusok, hitvallók, püspökök, papok, szüzek, házastársak, özvegyek, gyermekek is.

1 HETÉNYI VARGA Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. I. kötet. Az esztergomi, győri, pécsi, székesfehérvári, szombathelyi, váci, veszprémi, munkácsi, eperjesi és hajdúdorogi egyházmegyék üldözött papjai. Lämpás, Abaliget, 1992.; 2. kiad.: Szerk. Fejérdy András, Fejérdy Gergely és Soós Viktor Attila. Új Ember–Márton Áron, Bp., 2004., a Szombathelyi Egyházmegyére vonatkozó rész.; SOÓS Viktor Attila: „Pásztor és nem kanásza voltam a nyájnak...” Egy végre nem hajtott koncepció per előkészületeiről. In: „Mindent az Evangéliumért...”. Gyürki László 70. születésnapjára. Tanulmánykötet, szerk.: Fancsali Andrásné és Soós Viktor Attila, Szent Erzsébet Római Katolikus Egyházközség Képviselőtestülete, Körmen, 2002. 367–387. old.

Századunkban visszatértek a gyakran ismeretlen vértanúk, akik Isten nagy ügyének »ismeretlen katonái«. Amennyire csak lehet, az Egyháznak meg kell őriznie tanúságtételüket. Miként a bíborosi konzisztórium sürgette, a helyi egyházak mindent tegyenek meg annak érdekében, hogy a szükséges dokumentáció összegyűjtésével megőrizzék vértanúik emlékezetét.»²

E gondolatok fényében emlékezünk meg és állítjuk párhuzamba a szombathelyi egyházmegye két hitvalló vértanújának – Boldog Brenner Jánosnak és Kováts Ferencnek – az életáldozatát.³ Az emlékezésre, életútjuk bemutatására évfordulók, ünnepek szolgálnak. 2018. május 1-én Szombathelyen avatták boldoggá Brenner Jánost, ez év december 15-én lesz első liturgikus ünnepe. 2018. október 7-én emlékeztünk Kováts Ferenc halálának hatvanadik évfordulójára. Mindketten a kommunista diktatúra áldozatai, hitvalló vértanúk, akik életüket áldozták Krisztusért. Számos pontja van 26 éves földi életüknek, amely párhuzamba állítható, e közös pontok, hasonlóságok mentén tekintjük át életüket.

Jelen tanulmányban nem külön-külön megírt életrajzot ismerhet meg az olvasó a két papról, hanem közös témákat, csomópontokat vizsgálva mutatom be a két szombathelyi egyházmegyes atya életének metszéspontjait, hasonlóságait.

CSALÁDI KÖZEG

Mind a szombathelyi Brenner, mind a zalaegerszegi Kováts család meghatározó szerepet töltött be az egyházközség és a város közéletében. Mélyen vallásos, ezt megélő, gyakorló és a gyermekeknek is tovább adó életet éltek. Természetes módon volt jelen a hit, a vallásosság az életükben, amely komoly szerepet játszott gyermekeik papi hivatásának kialakulásában. Az 1945 után kiépülő kommunista diktatúra éppen emiatt is támadta, reakciónak tekintették őket, ellenségként viszonyultak hozzájuk. Az értelmiség és a paraszti társadalom ellen komoly lépéseket tettek, igyekeztek megtörni őket, fellépni ellenük. Közös vonás a két hitvalló vértanú életében a családi légkör fontossága, az összetartó nagycsalád hatása, szerepe.

- 2 Tertio millennio adveniente – II. János Pál pápa apostoli levele a harmadik évezred küszöbén a püspökökhöz, a papokhoz és a hívekhez a 2000. év jubileumának előkészítéséről. Róma, 1994. november 10.
- 3 Külön köszönöm Rétfalvi Baláznak, a Szombathelyi Püspöki Levéltár munkatársának nélkülözhetetlen segítségét! Tanulmányom részben korábbi kutatási eredmények összefoglalása, részben újonnan előkerült levéltári dokumentumok feldolgozása. A már korábban felkutatott, feldolgozott életrajzi adatoknál, információknál a szakirodalomra hivatkozom. Ezek: KAPILLER Ferenc: „Szeretből szenvedni” (Kováts Ferenc gencsapáti káplán életáldozata) I. rész. In: *Vasi Szemle* LIV. (2000). 2. sz.; Uő: „Szeretből szenvedni” (Kováts Ferenc gencsapáti káplán életáldozata) II. rész. In: *Vasi Szemle* LIV. (2000). 3. sz.; Uő: „Szeretből szenvedni” (Kováts Ferenc gencsapáti káplán életáldozata) III. rész. In: *Vasi Szemle* LIV. (2000). 4. sz.; CSA-SZÁR István – SOÓS Viktor Attila: *Magyar Tarzícusz – Brenner János élete és vértanúsága – 1931–1957*. Szerk.: Fancsali Andrásné és Soós Viktor Attila. Brenner János Emlékhely Alapítvány, 2003.; KAPILLER Ferenc: „Szeretből szenvedni”. *Kováts Ferenc gencsapáti káplán életáldozata*. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2007. (A Magyar Nyugat Történeti Kiskönyvtára 7.); SOÓS Viktor Attila: A nyomozati eljárás a Brenner-gyilkosság ügyében. In: *Vasi Szemle* LXVI. (2012) 1. szám 77–97. old.; Uő: Titkos jelentések a Brenner-gyilkosság utáni időszakból. In: *Vasi Szemle* LXVI. (2012) 2. szám 212–235. old.; Uő: Jogi eljárások Brenner János sérelmére elkövetett gyilkosság után. In: *Vasi Szemle* LXVI. (2012) 3. szám 328–346. old.; Uő: „Politikai tevékenységet nem végzett, egyéniségével vonzotta az embereket.” Brenner János életútja. In: *Halálra ítélve – papi sorsok '56 után*. Szerk.: Bellavics István, Földváryné Kiss Réka. Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Országgház Könyvkiadó, Budapest, 2018. 62–71. old.

Brenner József és Wranovich Julianna a házasságkötésük után Szombathelyen éltek az ősi Brenner családi házban a nagyszülőkkel. Itt született a család legidősebb gyermeke, László, 1930. augusztus 16-án. Őt követte János, aki 1931. december 27-én látta meg a napvilágot, majd a harmadik gyermek József, aki szintén Szombathelyen született 1935. január 10-én, de már az új családi házban, amelyet a nagyszülők segítségével 1933-ban építettek. Brenner János édesanyja, Wranovich Julianna háztartásbeli volt, az otthoni munka és gyermekei neveltetése töltötte ki az idejét. Nyugodt, kedves, szeretetet sugárzó személyiség volt. Brenner József gépészmérnök végzettséget szerzett a budapesti Műszaki Egyetemen, majd Szombathelyen az iparfelügyelőségen dolgozott. Mindketten rendkívül mély hitű emberek voltak, tíz és tizennégy gyermekes családból származtak. Neveltetéséből és elkötelezett vallásos életéből fakadóan mindennap – munkába menet – szentmisén vett részt és szentáldozáshoz járult. A liturgia részeit – mivel ebben az időben latin nyelven folyt a szentmise – saját Missaléjából követte. Ezt a Missalét még a munkahelyére is magával vitte, nem rejtette a táskájába, hanem bátran az íróasztalára helyezte, annak ellenére, hogy munkatársai ezért nemetszésüket fejezték ki. A rózsafüzért is naponta, lehetősége szerint a családdal közösen imádkozta, minden hónap első péntekén elvégezte szentgyónását. Nagy könyvtárral rendelkezett, amelyben szép számmal sorakoztak a lelki témájú könyvek is. Egy-egy könyvet többször is elolvasott, volt olyan lelki könyv, amit nyolcszor-tízszer. Ezt onnan tudjuk, hogy a könyv utolsó oldalán megjegyezte, hogy mikor olvasta el az adott kötetet. Gyakran olvasott fel fiainak vallásos könyvekből. Gyermekei is szívesen olvastak, de csak azokat a könyveket vehették kezükbe, amelyeket édesapjuk már elolvasott, és számukra engedélyezett.⁴ A Brenner család mindhárom gyermekéből pap lett, sőt a tágabb rokonságban is voltak papok.

Kováts Ferenc és Herold Gizella házasságából hét gyermek született, hat élte meg a felnőtt kort. Ferenc harmadik gyermekként 1932. május 24-én látta meg a napvilágot. Zalaegerszegen az Ola utcában élt a család, és itt volt a paraszti gazdasághoz szükséges minden ingóság; a birtok több részben terült el. Az édesanya, Herold Gizella háztartásbeli volt, a népes család mindennapjairól gondoskodott. Kováts nagypapa korai halála után Kováts Ferenc vette át a családi birtok kezelését, amit 21 éves korától már teljesen önállóan vezetett. 1928-tól tagja volt a város képviselő-testületének, majd a Zala vármegyei törvényhatósági bizottságnak. 1928 és 1944 között a városi gazdakör elnöke is volt, 1941-ben csatlakozott a Magyar Parasztszövetséghez. 1930-tól a Független Kisgazdapárt tagja, hamarosan a párt megyei elnöke lett. Zalaegerszeg küldöttként bekerült az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, az 1945-ös választásokon ismét mandátumot szerzett. 1947 márciusától a Parasztszövetség megyei elnöke volt. Ebben az évben – elutasítva a Kisgazdapárt balra tolódását – kilépett a pártból, és a Demokrata Néppárt tagja lett. 1947-ben ismét mandátumhoz jutott. Pehm József plébánossága idején egyházközségi képviselő is volt. Később, az ötvenes években a ferencesek által vezetett olai plébániatemplom egyházközségi elnöke lett. A ferences szerzetesekkel és a világi papokkal nagyon jó kapcsolatokat ápolt. Aktív közéleti tevékenység volt jellemző egész életére, emellett mély vallásos életet élt. (1952 húsvétján, amikor a család megmenekült a kitelepítéstől, fogadalmat tettek, hogy minden este közösen imádkozzák a rózsafüzért. Fogadalmukat halálukig megtartották.) Kováts Ferenc édesanyjának testvére, Herold József, a szombathelyi egyházmegye papja volt.⁵

4 CSÁSZÁR – SOÓS i. m.

5 Vö.: KAPILLER 2007. i. m.

Mindkettőjük életében a nagycsalád, az összetartó, vallásos légkör nagy jelentőséggel bírt, meghatározta kötődésüket, erős gyökereket jelentett ez. Hogy a rokonságban voltak papok, hogy feladatot végeztek a szülők a város, az egyházközség életében, ez azt eredményezte, hogy sokkal közvetlenebb, természetes kapcsolat alakult ki az egyházzal, ami nyilván ellenszenvet okozott a kommunisták részéről.

TANULMÁNYOK

A nevelés, az oktatás meghatározó egy fiatal életében, különösen akkor, ha igent mond a papi hivatásra. Fontos az egyházi iskola közege, az ott tanító papok, szerzetesek példája, akik életüket áldozták a nevelésnek, a tanításnak. Az ezekben az iskolákban kapott minták, példák egész életre szóló hatást értek el. Éppen ezért volt óriási csapás, hogy a kiépülő kommunista diktatúra a kezdetektől fellépett az egyházi iskolák tanárai, diákjai ellen; mindent megtett, hogy ellehetetlenítsék az ott tanulókat, tanítók életét. 1948. június 16-án az országgyűlés elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló XXXIII. törvényt. Ezzel elválták a korábbi évszázados hagyományokat, megszűntek a felekezeti nevelés szinterei. Az addigi egyházi iskolák épületeit, ingóságait átvette az állam, a tanárok egy része lecserélődött, és teljesen más szemléletben folyt az oktatás, mint korábban. Ez hatással volt a diákok életére, korábban kialakított kapcsolatok szakadtak meg.

A Brenner gyermekek egyházi iskolában tanultak, előbb a szombathelyi Püspöki Elemi Iskolában, majd – mivel az édesapát Pécsre helyezték, és ott éltek – a pécsi Püspöki Tanítóképző Gyakorló Iskola növendékei lettek; ezt elvégezve a Ciszterci Rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziumában tanultak tovább. Miután visszatért a család Szombathelyre, a Premontrei Rend Szent Norbert Gimnáziumában végezték tanulmányaikat. Az egyházi iskolák államosítása után Brenner János egy évig a Nagy Lajos Gimnáziumban tanult. Az iskola légköre, a tanári kar teljesen megváltozott, a váltás a diákokat is nagyon megzavarta. Az egyik magyar dolgozatát ezzel a mondattal fejezte be Brenner János: „*Ép testben, ép lélek.*” A magyar tanár aláhúzta a lélek szót, és piros tollal kérdőjelet tett: „*Hol van?*” Az érdemjegyet pedig lerontotta. János érezte és felismerte, hogy az államosított iskola szellemisége és a tanárok életvitele nem az ő felfogásának való. Nyilvánvalóvá vált számára, hogy a megváltozott körülményekből következően veszélybe kerülhet a hivatása is. Döntés elé kényszerült. Mivel előző iskolája, a pécsi Nagy Lajos Gimnázium szelleme és a tanárokkal való benső kapcsolata révén a ciszterci hivatása megérlelődött, valamint László Tóbiás bátyjától pozitív tartalmú leveleket kapott, melyben támogatta papi hivatására vonatkozó terveit, ezért László bátyját követve Zircre ment, ahol a ciszterci rendből kirúgott szerzetes tanárok – pártállam által nem engedélyezett – oktatása mellett kezdte meg oblatús életét.⁶

A Kováts gyerekek Zalaegerszegen a Jókai utcai Állami Elemi Népiskolában kezdték meg tanulmányaikat. Ezt követően a fiúk a Deák Ferenc Gimnáziumba kerültek, Anna pedig a Zárdába. Az egyházi iskolák államosítása nagyon feszült légkört hozott mind országos, mind helyi szinten. Ezt mutatja 1948 ősze, amikor a zalaegerszegi Zárda iskola államosítása után diáktiltakozást provokált ki az új tanári kar vezetése. Tíz tanulót érintett ez az ügy, köztük Kováts Annát, Ferenc nővérét, akit Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter

6 CSÁSZÁR – SOÓS i. m.

november 8-án kelt határozata értelmében – másik három társával együtt – az ország összes középiskolájából örökre kizártak. A kizárást megelőző vallatások, kihallgatások, a fegyelmi tárgyalás jelentősen megviselte a fiatal lányokat. Ezt hozta 1948, amikor létrejött a Magyar Dolgozók Pártja, kiépült az egypártrendszer – ezt mondták korábban a „fordulat évének”. Nagyot fordult minden, de nem jó irányba. Egy ilyen légkör, egy ilyen ügy hatással volt nemcsak a kizártakra, hanem testvéreikre, családtagjaikra is. Kováts Anna bátyját, Istvánt 1949 márciusában érettségi előtt csapták ki a gimnáziumból, és magántanulóként tudott csak leérettségizni. Továbbtanulásra gondolni sem lehetett. Kováts Ferenc a középiskola utolsó évét már nem Zalaegerszegen végezte, hanem Szombathelyre került, és az ún. kis-zemináriumban, kiváló papok, tanárok irányítása alatt készült az érettségire.⁷

Egyházi iskolában tanulni, vallásos nevelést kapni természetes volt, meghatározta a mindennapokat, az ott tanulók világlátását, szemléletmódját alakította. Több mint hatezer-öttszáz felekezeti oktatási intézmény volt, amit 1948 nyarán államosítottak; ez óriási csapás volt az egyháznak, de még inkább az ott tanulóknak. Személyes sorsok pecsételődték meg, kaptak a diákok életre szóló benyomást és mély sebeket. Ez mutatkozik mindkét életútban is; nem véletlen, hogy kerestek olyan egyházi lehetőséget, ahol lehet, hogy a pártállam által nem engedélyezett, és emiatt illegális úton tanultak tovább, de a szerzetes- és világi pap tanárok által közvetített tudás, de még inkább szellemiség a hivatásukat erősítette.

SZERZETESI HIVATÁS – „ILLEGÁLIS” SZERZETESRENDI ÉLET

A pártállam további lépéseket tett, hogy elérje célját, és megsemmisítse az egyházakat. Miután sor került az iskolák államosítására, az egyes felekezetekkel külön-külön tárgyaltak azzal a céllal, hogy elérjék, hogy sor kerüljön egy megállapodásra az adott egyház és az állam között. Ezt a református, az evangélikus és az izraelita felekezet 1948-ban aláírta, de a katolikus egyház erre nem volt hajlandó. Hogy rá tudják kényszeríteni a püspököket a megállapodásra, ezért 1950 nyár elején előbb az ország nyugati és déli részéről kezdték el a szerzeteseket kitelepíteni, majd nyár közepén folytatódott ez a fellépés, és több száz szerzetest zártak össze egy-egy nagyobb rendházba, vették el ingóságait és a szerzetesrendek komoly történeti értékű anyagai semmisültek meg, vagy kerültek veszélybe. E feszült helyzetben zajlott a katolikus egyház vezetőinek és a pártállam képviselőinek tárgyalása, melynek végén 1950. augusztus 30-án megállapodást írtak alá, mely arról szólt, hogy támogatják a szocializmus kiépülését. Egy héttel később, szeptember 7-én jelent meg az Elnöki Tanács rendelete, amely megvonta a szerzetesrendek működési engedélyét, kivéve azt a négyet, amelyeknek engedték, hogy két-két középiskolát működtessen; az ennek fenntartásához szükséges szerzetesi létszámot engedélyezték.

Az állam és a Püspöki Kar tárgyalásainak eredményeként 1950. július 5-e után a püspökök értesíthették az egyházmegyéjük területén levő szerzetesházak elöljáróit, hogy készüljenek fel az áttelepítésre. Korábban rajtaütésszerűen, az éjszaka leple alatt jelent meg a teherautó, és vitte el az adott rendházból a szerzeteseket; ettől kezdve már előre jelezhetették a rendházaknak a kiürítés időpontját, és a rendtagok valamivel több személyes holmit vihetek magukkal kényszertartózkodási helyükre, mint korábban.

7 KAPILLER 2007. i. m.

Az egyházmegyék püspökei igyekeztek minél több szerzetest átvenni, de ezt a pártállam korlátozta. Mivel sokan komoly tudományos vagy tanári tapasztalattal rendelkeztek, őket megpróbálták a pártállam szempontjából „illegális”, elsősorban a papi életre felkészítő oktatás terén alkalmazni. A szerzetesrendek vezetői bíztak abban, hogy a már elindult szerzetesi hivatásokat és az újonnan jelentkezőket segíteni tudják céljaik elérésében. Ezért, bár éppen legnehezebb időszakukat élték a szerzetesrendek, nagyon sokan próbáltak titokban a megszentelt életre készülni, azonban a pártállam igyekezett ezeket nyomon követni, és különböző eljárásokat indítottak illegális szervezkedés címén a résztvevőkkel szemben.

Mind Brenner János, mind Kováts Ferenc életének van egy szerzetesi szála, előbbi a ciszter, utóbbi a pálos rend irányába köteleződött el. Egyikük szerzetesi hivatása sem teljesíthetett ki, mégis kötődtek ezekhez a közösségekhez. Érthető módon életüknek ezen időszakára a legkevesebb forrással rendelkezünk, de biztos állíthatjuk, hogy komolyan készültek az Isten-követés eme útjára.

1948-ban az összes egyházi iskolát államosították, így a ciszterci rend által működtetett öt gimnáziumot is elvették, ahol több mint négyezer-hatszáz diák tanult. A ciszterci tanároknak el kellett hagyniuk a katedrát. Ezzel megsemmisült a rend legnagyobb magyarországi munkaterülete, az oktatás. Endrédy Vendel főapát és a ciszterci rend vezetése alternatívákat dolgozott ki a továbbélésre, igyekeztek a szerzeteseket tanári pályán kívül elhelyezni, és felkészülni a várható támadásokra. Plébániákhoz kapcsolódva folytatták tovább a pasztorációt, és próbáltak kapcsolatban maradni a fiatalokkal.

Endrédy Vendel a zirci monostorban nyitotta meg a gimnázium négy felső osztályát, ahol az elbocsátott szerzetes tanárok tanítottak. Mivel az iskola hivatalosan nem működhetett, így a bizonyítványt és az érettségít államilag nem ismerték el. Brenner János itt folytatta középiskolás tanulmányait, ezzel – már 17 évesen – azt is vállalta, hogy az állami hatóságok által elismert iskolai bizonyítvánnyal nem rendelkezik majd. Endrédy Vendel a hivatások megmentése és ápolása céljából hozta létre ezt a rendi-teológiai előkészítő iskolát, a világi oblatások intézményét. Ezzel az volt a szándéka, hogy az általános iskolát végzett, a ciszterci szerzetes-papi életre hivatást érző ifjakat erkölcsi és lelki szempontból megérlelje.

Az oblatások a monostorban éltek, de elkülönítve a többi szerzetestől. A napjuk reggeli tornával kezdődött, majd közösen imádkoztak, és szentmisén vettek részt. A tanítás 9 órától 13 óráig tartott, s a délutáni szabad idejüket is a monostorban töltötték, itt készültek, tanultak a következő napra. 1949 szeptemberében a tanév lelkigyakorlattal kezdődött, majd a tanulók felöltötték az oblatusi ruhát. Brenner János egy évig volt oblatus, ekkor fejezte be gimnáziumi tanulmányait, s a tanév végén érettségizett – igaz, az ekkor szerzett bizonyítványt az állam nem ismerte el. A szerzetesek élete ebben az időszakban nem teljesíthetett ki az Istennek szentelt életben, mert állandóan figyelniük kellett a pártállam tevékenységét, hiszen már 1950 nyara elején megindult a hajsza ellenük. A zirci monostorból egyelőre nem vitték el a cisztercieket, ezután sem volt azonban könnyű és nyugodt az élet Zircen. Rengetegen költöztek be a monostorba, nagyon sok szerzetest és szerzetes nővért telepítettek ide.

Mindezek ellenére az oblatációban eltöltött egy év során fokozatosan erősödött Brenner János hivatása. Befejezve gimnáziumi tanulmányait, hivatásának megfelelően Zircen maradt, és 1950. augusztus 8-án jelentkezett novícusnak. A noviciátus megkezdése előtt lelkigyakorlaton vettek részt a jelöltek, 1950. augusztus 19-én öltöztek be a novícusok. A ciszterci szerzetesek élete, az adott körülmények ellenére is a szokásos napirendnek megfelelően alakult. Ettől kezdve a vezetésükre a rend magiszterüket, Sigmund Lóránt atyát bízta meg.

Brenner János is azon tizenkilenc fiatal közé tartozott, akik magukra öltötték a ciszterci novíciusok fehér ruháját. Ekkor kapta az Anasztáz szerzetesi nevet. Brenner János Anasztáz és társai mindössze néhány hétig élhették a nyugodt, Istennek szentelt szerzetesi életet, mert a szerzetesrendek elleni támadás Zircet sem kímélte. A szomorú hír, amely szerint a szerzeteseknek el kell hagyniuk Zircet, szeptember 1-jén érkezett meg, és ezt megerősítette a szeptember 7-én kihirdetett 1950/34. törvényerejű rendelet, amely a magyarországi szerzetesrendek további működését is megszüntette. A Rendi Tanács úgy döntött, hogy a novíciusok egy részét külföldre küldi, más részét pedig különböző szemináriumokban helyezi el, így több novícius is Budapestre került, köztük volt János Anasztáz is.⁸

Kováts Ferenc is kapcsolatba került a pártállam szempontjából illegális életet folytató szerzetesekkel, 1953-ban megismerkedett a pécsi katakombapálos vezetőkkel.⁹ E szerzetesi kapcsolat kispap éveikhez kapcsolódik, ezért erre itt most a párhuzam miatt utalok, de a megismerhető részletekről később írok.

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE NÖVENDÉKEKÉNT

Magyarországon a XX. században több egyházmegyében is kialakult a kisszemináriumok rendszere, az előkészítő képzés – anélkül, hogy egységes szabályozás, központi püspökkari döntés lett volna róla. Volt, ahol csak a gimnázium utolsó éveiben lehetett átmenni a papnevelő intézetbe, máshol külön épületben helyezték el a növendékeket. Mind a tíz egyházmegyei – Esztergom, Győr, Pécs, Székesfehérvár, Szombathely, Vác, Veszprém, Kalocsa, Szeged, Eger – szeminárium mellett jól működtek a kisszemináriumok, és jelentősen hozzájárultak a papságra jelentkezők számának növekedéséhez. Nemcsak olyan diákok kerültek a kisszemináriumba, akikből később pap lett, de az biztos, hogy komoly szerepe volt az előljáróknak, hogy az oda beíratott diákokból sok papi hivatás született. Egyértelmű, hogy ennek az intézménynek az volt a célja, hogy elősegítse a hivatások kibontakozását. Az egyházi iskolák államosítása után a szombathelyi kisszeminárium tanárai a Premontrei Rend Szent Norbert Gimnáziumában korábban oktató premontrei szerzetesek lettek, így Szomor Tamás, Mester Alderik, Kopácsi Lóránt, Bartal Zsigmond. Kis évfolyamok jöttek össze, viszont kiváló előljárók, tanárok vettek részt az oktatásban. A szombathelyi kisszeminárium lelki vezetője Kopácsi Lóránt volt, aki korábban a premontrei gimnázium igazgatója volt, tanulmányi felügyelője pedig Kalamár Ernő. 1952-ben megszüntették a kisszemináriumot, és szélnek eresztették az ott tanuló növendékeket.

A szombathelyi szeminárium Szily János kezdeményezésére jött létre. II. József megszüntette, majd 1790-től működött újra 1952. május 1-ei megszüntetéséig. Az ötvenes években ötven fő volt az itt tanuló szombathelyi egyházmegyes papnövendékek száma. Kiváló előljárók biztosították a magas szintű képzést. Géfin Gyula volt a rektor, Winkler József a spirituális, Kappel János a jog- és történelem, Radványi Mihály a pasztorális, Szabó Elek a dogmatika, Varga László jezsuita a dogmatika tanára; Gacs János a vicedirektor, Kalamár Ernő a prefektus volt. Az egyházak elleni támadásban a következő lépés a papi szemináriumok bezárása illetve összevonása volt, ami a papképzés visszaszorítására irányult. 1951-

⁸ CSÁSZÁR – SOÓS i. m.

⁹ Arató László szóbeli közlése alapján.

ben a pécsi és kalocsai szemináriumokat, 1952-ben a szombathelyi, veszprémi, székesfehérvári és a váci papképzőket is bezárták. Az összevonás után 3–4 egyházmegye kispapjai kerültek egy papnevelő intézetbe. A szombathelyi egyházmegye kispapjai a pécsi egyházmegye növendékeivel együtt kerültek a győri szemináriumba. Így a teológusok elveszítették közvetlen kapcsolatukat az egyházmegyéjükkel. Országos szinten 1945 és 1950 között mintegy 900 papnövendék tanult a különböző szemináriumokban, 1954-re számuk 525-re, majd évről évre tovább csökkent.¹⁰

A ciszterci rend vezetésének döntése értelmében az 1950. augusztus 19-én beöltözött novíciusok egy része Budapestre költözött, és ott éltek kettesével-hármasával a ciszterci rendhez kötődő családoknál, ismerősöknél.

Brenner János életének talán egyik legizgalmasabb, ugyanakkor a legkevésbé ismert, dokumentált időszaka ez. Azért kevés az erre az időszakra vonatkozó forrás, mert illegálisan éltek Budapesten, titokban találkoztak egymással a ciszterci novíciusok, és ennek a zárt, a pártállam ellenőrzését elkerülni kívánó életnek szinte semmi nyoma nem maradt. Közben világi hallgatóként tanult Brenner János a Hittudományi Akadémián. Egy év letelte után a szombathelyi egyházmegye papnövendékei közé kérte felvételét. Már 1951 júliusában, mint az egyházmegye növendéke kért katonai szolgálathasztást.

Brenner János az egy éves noviciátusi idő letelte után nem újíthatta meg szerzetesi fogadalmát. Úgy döntött, hogy egyházmegyes papként folytatja hivatását. A rend előjárói azzal kívánták biztosítani a növendékek jövőjét, hogy egyházmegyei szemináriumokba, illetve Hittudományi Főiskolákra kérték felvételüket. Így került Brenner János a szombathelyi egyházmegyébe. Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök jól ismerte a Brenner családot, így örömmel vette fel Jánost az egyházmegye kispapjai közé. A szemináriumba más szerzetesrendből is érkeztek kispapok, de titkolniuk kellett szerzetesi múltjukat. A volt jeleltek rendi előjáróikkal, társaikkal csak titokban tarthattak kapcsolatot, úgy levelezhettek, hogy ne utaljon semmi a szerzetesi életre.

Ebben az időszakban hozta létre a pártállam az Állami Egyházügyi Hivatalt, mely Budapesten működött, de minden megyeszékhelyen és külön a katolikus püspökségeken egyházügyi megbízottak ellenőrizték a hozzájuk tartozó egyházi intézmények működését. Bár újonnan létrejött és a működési kereteket frissen kialakító intézmény volt az Állami Egyházügyi Hivatal, de igyekeztek nyomon követni az egyes egyházmegyék működését, és különösen információkat gyűjtöttek szerzetesekről, azokról a fiatalokról, akik rendi növendékek voltak. A püspökségekről kértek kimutatást azokról a szerzetesekről, akik egyházmegyei keretbe kerültek át, illetve azokról a rendi növendékekről, akik egyházmegyei szemináriumokba nyertek felvételt. A szombathelyi egyházmegye vezetése és maga Kovács Sándor tájékoztatta az ÁEH-t a szerzetesi kötődésekről, azonban Brenner János zirci múltját nem fedték fel; róla nem küldtek információt az ÁEH-ba, így őt semmilyen retorzió nem érte rendi kötődése miatt.¹¹ Egy évig tanult a szombathelyi szemináriumban Brenner János, az intézmény megszüntetése után a győri szemináriumban folytatta tanulmányait.

Kovács Ferencet szülei 1949 nyarán beírták a szombathelyi kisszemináriumba. Miután érezte a támadásokat, miután ellehetetlenült helyzete az iskolában, célravezető volt,

10 Vö. GERGELY Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 137. old.; SZÁNTÓ Konrád: *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945–1991*. Miskolc, 1992. 28. old.

11 CSÁSZÁR – SOÓS i. m.

hogy egyházi közegben tanuljon tovább. Itt fejezte be középiskolai tanulmányait, és 1950 őszén, mint első éves kispap, megkezdte teológiai tanulmányait a szombathelyi szemináriumban, és a szeminárium megszüntetéséig gond nélkül folytatta is.¹² Három növendék jött a kisszemináriumból – Horváth István, Kecskés Miklós és Kováts Ferenc –, és három jelölt jelentkezett – Gréczi Pál, Kollarics József és Seregély István –, akiket fel is vettek.¹³ Első év végén Géfin Gyula rektor 1951. június 14-én kelt levelében tájékoztatta Kovács Sándor megyéspüspököt a június 7-i évváró konferenciáról. Kováts Ferencről a következő jellemzést adták az előljárók: „*Kissé lassú gondolkodású, de alaposságra törekszik. Kissé ideges, félénk és érzékeny. Jámbor és buzgó lelkiületű, kisebb fokban makacsságra hajlik. Törékeny és gyenge szervezetű.*”¹⁴ Ez a gyenge egészség végigkísérte Kováts Ferenc életét. Az 1952-es tanév végén a szeminárium növendékeiről Dr. Hargita Géza intézeti orvos vizsgálatot készített, Kováts Ferencről ezt állapította meg: „*feltűnően legyengült, sápadt, ideges és vérszegény, ami nagyfokú leromlottságot jelent*”.¹⁵ A szombathelyi szemináriumban az utolsó, 1951/52-es tanévben közel ötven kispap tanult, köztük Seregély Istvánnal, Szabó Ferencsel együtt Brenner János és Kováts Ferenc is egy évfolyamba járt.

A következő tanévben az egyházmegye kispapjai a győri szemináriumba kerültek, azonban Kováts Ferenc az 1952/53-as tanévben nem folytatta tanulmányait; betegszabadságot kapott, az egy évig tartó kényszerpihenőt odahaza, Zalaegerszegen töltötte. 1953-ban kapcsolatba került a pécsi katakomba-pálos vezetőkkel, részt vett a mecseki Fehér-napokon is. Titkos pálos szerzetesjelölt lett, az Imre rendi nevet kapta.¹⁶ 1953 őszétől folytatta teológiai tanulmányait a győri szemináriumban. Kovács Sándor 1953. július 29-én kelt, Somogyi Antal szemináriumi rektornak írt levelében tájékoztatta az előljárót, hogy kik az új növendékek, akiket az 1953/54-es tanévre a szemináriumba küld. III. évfolyamra Kováts Ferencet, akiről ezt írta: „*Kovács Ferenc szombathelyi egyházmegyei II. évet végzett papnövendék. Ez a papnövendék – gyengélkedés miatt – egy évi pihenő szabadságot kapott. Orvosi vizsgálat teljes gyógyulását állapította meg és alkalmasnak tartja a további tanulásra.*”¹⁷

Kováts Ferenc jól tanult, mély lelki életet élt. A szeminárium előljárói rendszeres jellemzést készítettek a kispapokról. Negyed év végén ezt írták róla: „*Ideges alkat. Kedves, nyílt egyéniség. Közösségből kissé elvonuló, önállótlan, befolyásolható. Jó szívű, társai szeretik, komolyan veszi a lelkiéletet.*” Valamint „*Ideges, érzékeny és félénk alaptermészete. Feszültségeit, melyeket a közösségi élet, a napirend, az erős munka váltanak ki nála, nem tudja simán feloldani. Szenvedő és megviselt külseje mögött azonban erős akarat áll és ez döntő belső problémáinak megoldásánál. Nem scrupulosus és úgy látszik nem veleszületett ideggyöngöseségről van szó. Jó tehetség, akinél azonban a belső pszichés gátlások sok energiát emésztenek fel és azonban ennek következtében a vizsgákon gyengén szerepel. Olykor elégedetlenségi komplexusok zavarják. Csupa jóakarat és így határozatlanságait is előbb-utóbb szerencsésen fogja megoldani. Szép a lelkiélete.*”¹⁸ Látható, hogy egészségügyi prob-

12 KAPILLER 2007. i. m.

13 Szombathelyi Püspöki Levéltár (SzPL) Acta Cancellariae Szemináriumi iratok 2144/1950.

14 SzPL Szemináriumi iratok 67/1951.

15 SzPL Szemináriumi iratok 47/1952.

16 Arató László szóbeli közlése alapján.

17 Győri Püspöki Levéltár (GyPL) Szemináriumi iratok 92/1953.

18 SzPL Szemináriumi iratok Szombathelyi Egyházmegye Papnövendékei 1954/55 iskolaévben. 16/1955.

lémákkal küzdött, melyek gyökerei a megfélemlítésekben, bántalmazásokban, vegzálásokban keresendők. De biztos, hogy komoly lelki mélységeket és magasságokat járt be, a szerzetesi életre szóló meghívása sem véletlen. A szemináriumi jellemzések, az, hogy kispaptársai közül senkivel sem alakított ki mély barátságot, azt mutatja, hogy voltak komoly belső vívódásai, nehézségei, az ötvenes évek nehéz éveiben saját sorsa, személyisége is fejlődést okozott neki, de nyilván a kialakuló kommunista diktatúra egyházzellenes légköre is rányomta bélyegét a mindennapokra.

Az illegalitásban működő pálos szerzetesekkel továbbra is tartotta a kapcsolatot. 1954 húsvétján két pálos szerzetestől (Bolváry) Pál és (Arató) Botond aláírással – nem postai úton – pálos levelet kapott, Kováts Imrének címezve.¹⁹ A győri szemináriumban kapcsolatba került Máthé Péter katakomba-pálos kispappal, aki pálos csoportot hozott létre a szemináriumban, amelynek ő is tagja lesz. Máthé Pétert nyitott pálos tevékenysége miatt a szemináriumból eltávolították. 1955. június 9-én, Úrnapján „Remete Szent Pál fia” lesz, ekkor tette le az első pálos fogadalmat. Ezen a nyáron ismét részt vett a Pécs melletti Fehér-napon.²⁰ Kováts Ferencel együtt egy népes évfolyam – Kálmán Dezső, Kovács József, Marosfalvi László, Mester Vince, Móricz Imre, Pavlics István és Polgár Béla – érkezett el a papszentelésig, de különböző utakat jártak be. 1956. június 17-én szentelte pappá Szombathelyen Kovács Sándor megyéspüspök Kováts Ferencet, Kovács Józsefet, Mester Vincét, Móricz Imrét és Polgár Bélát. Kálmán Dezső papszentelése két héttel később volt Sárváron, Pavlics Istvánt, a központi szeminárium növendékét egy év múlva szentelték pappá, Marosfalvi László pedig jezsuita lett. Kováts Ferenc 1956. június 24-én mutatta be újmiséjét Zalaegerszegen, az olai templomban, kézvezetője Bolváry Pál pálos atya volt, újmisési szónoka Csontos Tivadar.²¹ Újmisési jelmondatként szentelési emléklapjára ezt írta: „*Szeretet az Isten*”. Korábban idézett jellemzések, értékelések alapján érthető, hogy az újmise kapcsán óvatos, visszafogott volt, nem akart semmilyen felhajtást, ünnepet. Zalaegerszegen szolgáló papok, szülei határozottsága kellett, hogy egy újmiséhez méltó, szép ünnep lett a primiciából, hiszen Kováts Ferenc lelki alkata, visszafogottsága, zárkózottsága semmilyen külsőséget nem kívánt. Az újmise szervezését Kovács Bánk atya végezte.²²

Brenner János az 1952/1953-as tanévet, mint harmadéves kispap, már a győri szemináriumban kezdte meg, ahol bátyja, László ötöd-, öccse, József elsőéves papnövendék volt. A tanév végén a szeminárium előljárói Kovács Sándor püspöknek küldött beszámolójában így jellemezték Brenner Jánost: „*Tehetséges, sokoldalú és rendkívül tartalmas. Az értelmi oldal kissé kihangsúlyozott nála. Kritikus természetű, de nem bántó társaira nézve. Sokat ígér.*”²³

Brenner János teljes szívvel készült a papságra. Sok időt töltött a kápolnában. Szorgalmasan tanult, mindig jelesre vizsgázott. Szívesen segített társainak. Negyedévesen előljárói az elsőévesek duktórává, vezetőjévé nevezték ki. Kovács Sándor szombathelyi püspök 1954. június 20-án a szombathelyi székesegyházban szubdiakónussá, december 12-én a győri szeminárium kápolnájában Papp Kálmán győri megyéspüspök diakónussá szentelte. Amikor befejezte szemináriumi tanulmányait, a papszentelés előtt előljárói az alábbi jellemzést küldték róla püspökének: „*Intellektuális alaptípusú, kissé racionalizmusba és pesz-*

19 Arató László szóbeli közlése alapján.

20 Arató László szóbeli közlése alapján.

21 Arató László szóbeli közlése alapján.

22 KAPILLER 2007. i. m.

23 GyPL Szemináriumi iratok 97/1953.

szimizmusba hajló éllel. Szerencsés harmonikus adottságánál fogva, amelyben a szívnek is helye van, az ellentéteket szerencsésen áthidalja. Élesen látó kritikus, de pozitív aktivitásra való hajlama és szerénysége sohasem tette bántóvá. Kiváló tehetség és éles elme. A legtehetségesebb növendékek egyike. Kiforrott egyéniség, aki igazi mai paphoz illő magatartásában lép fel. Melegen és intelligensen kiáradó egyénisége jó hatással volt társaira. Mindenütt megállja helyét. Jó lenne, ha egy nálánál erősebb egyéniség mellett kezdhethetné meg munkáját."²⁴

Brenner Jánost évfolyamtársaival – Nagy László, Seregély István és Szlávik Andor – együtt Kovács Sándor megyéspüspök szentelte pappá a szombathelyi Székesegyházban 1955. június 19-én, ekkor szentelte évfolyamtársaival együtt diakonussá Kovács Ferencet is. János atya a szombathelyi Szent Norbert lelkészség templomában mutatta be újmiséjét június 26-án, ahol bátyja, László már papként, öccse, József seminaristaként asszisztált. A Brenner család másik két pap tagja, – dr. Szabó Miklós és Szigetváry Géza – is részt vettek az újmiséjén. A szentbeszédet Winkler József teológiai tanár mondta. János atya primíciás jelmondata a következő: „Az Istent szeretőknek minden a javukra válik.”²⁵

Ebben az időszakban számos olyan növendék tanult a szemináriumban, akinek szerzetesi múltja volt. Erről Kovács Sándor megyéspüspök és az előjárók tudtak, de diszkrétan kezelték, a kispapok azonban erről egymás közt nem beszéltek. Mind Brenner János, mind Kovács Ferenc szerzetesi múlttal rendelkezett, illetve hatással voltak életükre, papi hivatásukra azok a tanárok, akik korábban szerzetesként éltek. Emellett kiemelkedik és mindketőtőlük, de mondhatjuk, hogy az ebben az időben a győri szemináriumban tanuló kispapok lelki fejlődésére is komoly hatással volt Böck János spirituális személye. Mivel nem vett részt a békepapság gyűlésén, és a kispapokat sem küldte, 1958-ban eltávolították a győri szemináriumból. Mind Brenner János, mind Kovács Ferenc halála után kapcsolatba lépett a hitvalló vértanúk családjával.

KÁPLÁNI ÉVEK

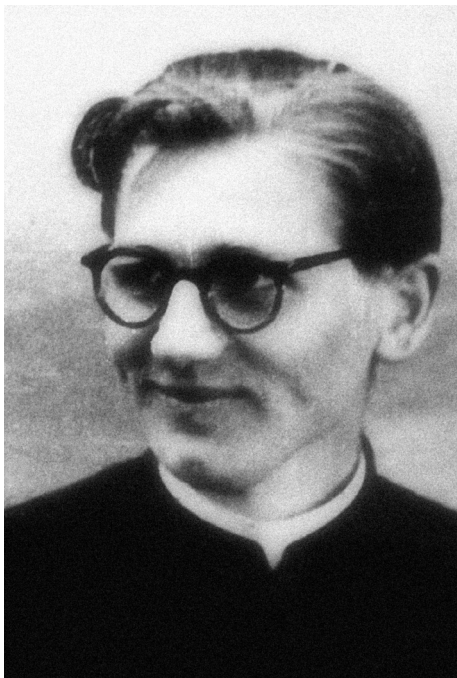
A szombathelyi egyházmegyében, ahogy a többi egyházmegyében is, az ötvenes, hatvanas években jelentős volt a papság létszáma. Természetesen nem voltak nagyon sokan, de magasabb volt a papi hivatások száma. Számos szerzetest tudtak átvenni a püspökök egyházmegyei szolgálatra 1950 után, mikor a pártállam megvonta a szerzetesrendek működési engedélyét. De más volt a plébánia-elosztás; a legtöbb településen önálló plébánia működött, és sokkal több segédlelkész, káplán szolgált, mint a nyolcvanas, különösen a kilencvenes években vagy napjainkban.

Sokat számított, hogy a megyéspüspök kit hova helyez, ebben sok szempont játszott közre, de nem volt önállósága, az Állami Egyházügyi Hivatalnak fel kellett terjesztenie a diszpozíciókat, egyeztetni kellett az ÁEH megyei megbízottaival, akiknek komoly beleszólasuk volt, hogy ki hova kerül. Különösen a városi plébániák voltak kiemelt helyek, ahova megbízható, a pártállamhoz lojális, a békepapi mozgalomban elkötelezett egyházi személyek előnyt élveztek.

24 GyPL Szemináriumi iratok 48/1955.

25 CSÁSZÁR – SOÓS i. m.

Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök 1955. augusztus 17-én Rábakethelyre, Szentgotthárd mellé helyezte káplánnak Brenner Jánost. Plébánosával, Kozma Ferencel négy filiát – Farkasfa, Magyarlak, Máriaújfalu, Zsida – láttak el a nyugati határsáv mentén fekvő rábakethelyi plébánia területén. Rábakethely 1950-ig önálló település volt, ekkor csatolták Szentgotthárdhoz, és annak második kerülete lett. Külön engedéllyel léphetett be valaki a határsávba, így János atyának is külön beutazási és tartózkodási engedélyt kellett kérnie.

Boldog Brenner János (1931–1957) és Kovács Ferenc (1932–1958)

Az ifjú pap gyorsan megszerette és a szívébe zárta az itt élő embereket és ezt a tájat. Brenner János soha nem politizált, sem a prédikációiban, sem a hétköznapiak során. De érdekes képet mutat, hogyan vélekedett az 1956-os forradalom és szabadságharc történéseiről. A forradalom idején a szentgotthárdi és a környékbeli emberek lelkesen mentek át Ausztriába a megnyitott határon. Egy nap Brenner atya is átbiciklizett, majd az embereknek azt mondta: „Korai még az öröm.”

A kommunista hatalom rossz szemmel nézte, hogyha egy pap a fiatalokkal foglalkozik. János atyának is ez volt az egyik „bűne”. Nagyon népszerű volt a hívek körében, gyorsan megszerették. Leginkább a fiatalok körében érezte jól magát, lelkiismeretes papi munkát végzett, de ezen túl is igyekezett kapcsolatba kerülni a fiatalokkal, együtt játszottak, kirándultak, fociztak. Ez mai szemmel természetes számunkra, de az ötvenes években, különösen faluhelyen nem volt megszokott. De nemcsak a fiatalokkal találta meg a hangot, hanem a

plébánia idősebb híveivel, az ott élőkkel, a templomba nem járókkal is szót tudott érteni. Nyílt, tiszta szívű lelkipásztor volt, akinek vidám, mosolygós tekintetét őrizték meg az ott élők. Életvitelére az egyszerűség volt a jellemző, ez mind ruházatára, mind étkezésére, mind szobájának berendezésére igaz volt. Mély, imádságos lelkű pap volt, aki akkor is imádkozott a templomban, amikor nem volt liturgia, bekapcsolódott az imaórákba, litániákba, rózsafüzér és keresztút imádságokba akkor is, amikor azt Kozma Ferenc plébános vezette. Kiváló emberi, munkatársi kapcsolatban volt a plébánosával.

Brenner János tudta, hogy ezzel a támadással nem szűnik meg a vele szembeni fellépés. Tisztában volt azzal, hogy ahogy korábban, úgy 1956 után is üldözi a kommunista pártállam az egyházi személyeket.²⁶

Kováts Ferenc pappá szentelése után több meghívásnak is eleget tett, majd 1956 augusztusában kapta meg diszpozícióját: Gencsapátiba került káplánnak, nagybátyja, Herold József esperes, plébános mellé. Felmerült Püspökmolnári és Kőszeg is, hogy oda helyezze főpástorra, végül Gencsapáti mellett döntött. Herold József nagy örömmel vette a hírt, hogy rokona kerül mellé káplánnak, de talán érthető módon a frissen felszentelt lelkipásztor ettől kevésbé lelkesedett.²⁷ A falu hívei részéről nagy ellenállással fogadták, megnehezítette beilleszkedését, hogy rögtön megbízták az elmaradt egyházi adó beszédésének a feladataival. A nagy ellenszenv lassan átalakult, és megkedvelték a hívek, még úgy is, hogy nemcsak magához, hanem mindenkihez elég kemény volt a lelki élet terén. A fiatalokkal gyorsan megtalálta a hangot, és ez is hozzájárult népszerűségéhez. Belevetette magát a hitoktatásba, amihez kifejezetten jó érzéke volt, és megállította a hittanról való lemorzsolódást. Varjas Győző irodaigazgató, aki az állambiztonságnak is ügynöke volt, 1955-től hitoktatási felügyelő volt Gencsapátiban, elismerte, hogy komoly érdemei voltak Kováts Ferencnek a hitoktatás terén.²⁸ Amikor a plébános misézett, és volt szabad ideje, ő is részt vett a liturgián. Ritkán járt gyalog, mindenhol kerékpárral ment, amire egy gyűrűt szerelt, azon imádkozta a rózsafüzér imádságot. 1957. június 18-án Kovács Sándor újabb feladattal bízta meg: emellett, hogy fenntartotta gencsapáti kápláni pozícióját, azonnal Sárvárra küldte kiegészítő lelkésznek.²⁹ 1958. augusztus 10-én Kovács Sándor a gencsapáti kápláni állás alól felmentette, és betegszabadságot engedélyezett Kováts Ferencnek, melynek oka testi gyengesége és betegsége.³⁰

Érdekelhetjük, hogy lelkileg mélyen elkötelezett, igazi lelkipásztor volt mind Brenner János, mind Kováts Ferenc. Jó kapcsolatot ápoltak a hívekkel, fontosnak tartották a hitoktatást, a lelkipásztori munkát, éltek a kor modern eszközeivel, motorkerékpárt, kerékpárt használtak, a hitoktatásnál diákepeket vetítettek, kirándulni mentek, sportoltak a fiatalokkal. Mind-mind olyan dolog, ami népszerűvé tette őket, ugyanakkor rögtön kivívta a pártállam helyi, megyei állambiztonsági, egyházügyi embereinek az ellenszenvét. Hogy értsük, mi történt 1957. december 14-éről 15-ére virradó éjszaka Brenner János rábakhelyi káplánnal, miért ölték meg; hogy értsük, mi történt 1958 tavaszán, nyarán Kováts Ferencel, miért verték úgy meg, hogy a fizikai bántalmazás következményeként elhunyt, ahhoz át kell tekin-

26 CSÁSZÁR – SOÓS i. m.

27 KAPILLER 2007. i. m.

28 KAPILLER 2007. i. m.

29 SzPL AC 1121/1957.

30 SzPL AC 1289/1958.

tenünk, hogy az 1956-os forradalom után milyen helyzet alakult ki Magyarországon, hogyan viszonyult a Kádár János vezette Magyar Szocialista Munkáspárt az egyházakhoz, elsősorban a katolikus egyházhoz.

AZ 1956-OS FORRADALMAT KÖVETŐ EGYHÁZPOLITIKA HATÁSA

Az 1956-os forradalom a magyar politikatörténet szempontjából komoly cezúra, azonban az egyházak helyzetében, életében nem következett be akkora változás, még úgy sem, ha a forradalom napjaiban a főpásztorok elmozdították a pártállam által támogatott, sokszor méltatlanul pozícióba emelt békepapokat. Bár a forradalom évének a végén az 1951-ben létrehozott Állami Egyházügyi Hivatal elvesztette önállóságát, és a Művelődésügyi Minisztérium főosztálya lett, és a hivatal központi apparátusának létszáma is csökkent, de feladata és az egyházak felett végzett ellenőrzésének hatékonysága nem változott. A pártállam egyházakkal szembeni fellépése a Rákosi-korszak módszereihez és brutalitásához volt hasonló.

Az 1956-os forradalom fordulópontot jelentett az egyházpolitikában. Az addig kialakított együttműködés, amely brutális terrorral, egyeztetéssel, megosztással, egymással szembe fordítással jött létre, egy pillanat alatt összeomlott. Intézményi kerete megszűnt az Állami Egyházügyi Hivatal feloszlásával, munkatársainak szétszéledésével, akik saját maguk mondtak munkájukról, tevékenységükről ítéletet azzal, hogy az egyházpolitikát kudarcként írták le. Igaz, a forradalom vérbe fojtása után ezekre a napokra nem úgy emlékeztek, ahogy félelmükben cselekedtek és beszéltek előtte.

Az 1956 őszi események jó alapot teremtettek az egyházakkal való hosszabb távú leszámolásra. Miután sor került a forradalomban aktív szerepet vállaló személyek letartóztatására, bebörtönzésére vagy kivégzésére, ezt követően először lassúbb és visszafogottabb tempóban, majd egyre nagyobb hatékonysággal került sor az egyházak megregulálására, a visszarendeződésre, a pozíciók újbóli betöltésére a pártállamhoz lojális vezetőkkel. Azokat, akik tevékeny szerepet vállaltak az 1956-os forradalom eseményeiben, vagy le kívántak velük számolni, 1957 tavaszától kezdődően letartóztatták és bírósági perekben ítélték el őket. Voltak olyanok, akik valóban tevékenykedtek az október–novemberi események alatt, de akadtak az elítéltek közt olyanok is, akik egyházi tevékenység, közösségi munka miatt szenvedtek börtönbüntetést. Közvetlenül a forradalom eseményeivel összefüggésben, miután 1956. október 26-án, a tragikus kimenetelű mosonmagyaróvári sortűzet követően Gulyás Lajos igyekezett megfékezni a népharagot, megmentve egy államvédelmi határőrtszert, a levéli lelkészt koncepció perben halálra ítélték és kivégezték.³¹ Voltak olyan egyházi személyek, akik az 1956-os forradalom utáni időszakban a helyi párt és állambiztonság embereinek túlkapasai és erőszakos fellépése miatt veszítették életüket, mint Kenyeres Lajos tiszavárkonyi plébános, Brenner János rábakethelyi káplán, vagy olyan súlyos bántalmazást szenvedtek el, melynek következményeként elhunytak, mint Kovács Ferenc. De nemcsak

31 ERDŐS Kristóf: Gulyás Lajos. Az egyetlen egyházi személy, akit jogerős bírósági ítélettel végeztek ki. In: *Rubicon*, 2016/10–11. 60–65. old.; ERDŐS Kristóf: „...nem lehetett megmenteni...” Gulyás Lajos kivégzett református lelkipásztor kegyelmi ügye (1956–1957). Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2018.; ERDŐS Kristóf: „Még a bitófa alá is vasalt nadrággal megyek!” Gulyás Lajos élete és halála. In: *Halálra ítéelve. Papi sorsok '56 után*. Szerk.: Bellavics István, Földváryné Kiss Réka. NEB Hivatala, Budapest, 2018. 74–82. old.

halálesetekre kell gondolnunk, hanem komoly bántalmazásokra, internálásokra, bebörtönzésekre is. Elmondhatjuk, hogy a '61-es „Fekete Hollók” ügyben³² is voltak olyan egyházi elítéltek, akik '56-ban aktív tevékenységet folytattak, tevékenyen kiálltak hitük és meggyőződésük mellett.

Az egyházak életében 1956 októbere és novembere sokak számára elsősorban megújulást, a múlttal való szembenézést eredményezett, olyan egyházakban kívántak tevékenykedni, amelyek nem a kollaboráció, hanem az egyenes kiállás színterei. Sokak számára a börtönökből való szabadulást hozta, de néhány szabad nap után még több egyházi kötődésű személy élvezhette az állambiztonság figyelő tekintetét, és élhette újra át a börtönök szűk, sötét és embertelen légkörét. A meghatározó egyházi vezetők nem hallgathattak és nem hallgattak, hanem amikor erre lehetőségük volt, akkor megfelelő tájékozódás után megszólaltak, és utat mutattak a magyar társadalomnak abban, hogy bár a sérelmek jogosak, ezek orvoslására nem a bosszú a megfelelő megoldás. Bár nagyon sokan bíztak abban, hogy eljöhét a szabadság, a régóta vágyott többpárti demokrácia időszaka, de a forradalom erőszakos vérbe fojtása és a kegyetlen megtorlás megmutatta, hogy a kádári berendezkedés mindenkivel leszámol, aki nem csatlakozik hozzájuk. Véleményem szerint nem változott az egyházakhoz való viszonyulás 1956 után. Ugyanaz a brutalitás, kemény fellépés volt jellemző, mint a Rákosi-korszakban.

Az Állami Egyházügyi Hivatal megyei megbízottja – Prazsák Mihály³³ – Kovács Sándor megyéspüspökkel el akarta helyeztetni Rábakethelyről Brenner Jánost. Miután ezt Kovács Sándor tudomására hozta az ifjú papnak, megkérdezte tőle, hogy mi a szándéka. Ő röviden ennyit válaszolt: „*Nem félek, szívesen maradok.*” A püspök kiállt a káplán mellett, és úgy döntött, hogy továbbra is Rábakethelyen marad. Az egyházügyi megbízott erre ezt felelte: „*Jó, akkor lássák a következményeit!*”

János atya eleinte kerékpárral, majd később egy Csepel motorkerékpárral látta el kápláni feladatait. Abban az időben nem volt könnyű motorkerékpárhoz jutni, főleg egy papnak, hiszen névre szólóan utalták ki, mint később a személyautókat is. Brenner János egy ilyen kiutalást vásárolt meg az egyik falubeli férfitől, és így sikerült a járműre szert tennie. Az állami szerveknek nem tetszett, hogy az akkor még ritkaságnak számító motorkerékpárt éppen egy fiatal pap használja. Ezért egy késő őszi napon a farkasfai erdei út mellett megbújva férfiak várták a hazafelé tartó János atyát. Egyikük kilépett az útra, s intett, mintha igazolatni akarná a motorkerékpárral közeledőt. Tisztelendő úr érzekelte, hogy valami nincs rendben, ezért gázt adott, ment tovább, de ekkor fahasábok repültek a szűk útra, ismeretlenek hajították őket a motor elé. Nagy lélekjelenléttel, ügyes kormányzással sikerült elkerülnie az ütközést, így nem történt baj. A plébánián elmondta a történeteket, s egyáltalán nem ijedten hozzátette: „*Na, kievickéltem. Nem volt szerencsémük.*”³⁴

32 SOÓS Viktor Attila: A megtorlás éve. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium fellépése a „klerikális reakció” ellen. In: Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ”. Magyarország a hatvanas években. Szerk.: Olmosi Zoltán és Szabó Csaba. L'Harmattan Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2013. 84–109. old.; WIRTHNÉ DIERA Bernadett: Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése. PhD dolgozat, ELTE BTK, Budapest, 2015.; Uő: A „Fekete Hollók” ügy. A Kádár-rendszer vélt vagy valós ellenfelei: a katolikus kisközösségek. In: *Rubicon* 2017/4. (Mindszenty József történelmi szerepe; Kádár János és az egyházak) 78–81. old.; Uő: Egyházi perek az 1960-as években. A „Fekete Hollók”-ügy. In: Halálra ítélve. Papi sorsok '56 után. Szerk.: Bellavics István, Földváryné Kiss Réka. NEB Hivatala, Budapest, 2018. 112–118. old.

33 Életútját közölte: SOÓS, *Vasi Szemle*, 2012/1. 79. old.

34 CSÁSÁR – SOÓS i. m.

Kovács Imre kőszegi káplánt virágvasárnap előtti szombaton, 1958. március 29-én az állambiztonság Vas megyei munkatársai kegyetlenül megverték. Kovács Ferenc a szokott módon kerékpárral meglátogatta paptársát Kőszegen. Hazafelé a kőszegfalvi-nemescsói elágazásnál egy autó utolérte, melyből több belügyes szállt ki. „*A kollégáját látogatta meg?*” – kérdezték, és földre taszítva összeverték a gencsapáti káplánt. Később Szombathelyre rendelték be kihallgatásra a Király utca és Malom utca sarkán álló ÁVH épületbe. Vélelmezhetően a „kihallgatás” során is bántalmazták, hiszen, amikor hazavánszorgott, akkor másnap ágyneműjén, ruháján vérfoltokat találtak. Igyekezett eleget tenni hivatásbeli kötelezettségének úgy, hogy komoly fájdalmai voltak, többször rosszul lett a nagyhéten bemutatott szentmisék során. Húsvét után vonattal – nem a megszokott módon kerékpárral – hazautazott Zalaegerszegre. Itt két berendelése alkalmával ismét súlyosan megverték. Nem beszélhetett a bántalmazásokról családjá előtt, szülei azonban érzékelték, hogy valami nincs rendben, hiszen nem vett részt a mezőgazdasági munkában, illetve a külsérelmi nyomokat észrevették a testén. Elmondta, hogy januárban verték meg először, és hazatérése előtt közvetlenül kétszer is.³⁵

Miért bántalmazták Kovács Ferencet? Vannak olyan vélemények, hogy Kovács Ferencet édesapja miatt bántalmazták, aki aktív politikai, közéleti szereplő volt Zalaegerszegen.³⁶ Ennél talán sokkal inkább indítóok volt, hogy tudott a határon történő átszöktetésekről, titkos pálos kapcsolatai voltak, fogadalmat tett a rendben, összefogta az ifjúságot, komolyan foglalkozott velük, ami miatt nem tudott a Kommunista Ifjúsági Szövetség úgy kibontakozni, ahogy tervezték. Talán ez utóbbiak voltak azok az okok, amik miatt őt is bántalmazták.

Mind Brenner János, mind Kovács Ferenc szerzetesi kötődése, ifjúsággal való foglalkozása, mély, tiszta lelkipásztori munkája, hivatása kiválthatta az egyházakat felügyelő, ellenőrző megyei állambiztonsági munkatársak ellenszenvét.

MEGYEI ÁLLAMVÉDELMI/ÁLLAMBIZTONSÁGI TISZTEK FELLÉPÉSE A PAPOKKAL SZEMBEN

Azok a fenyegetések, azok a bántalmazások, melyek érték Brenner Jánost és Kovács Ferencet, a megyei ÁEH és állambiztonság munkatársainak erődemonstrációja voltak. Bizonyítani akarták fontosságukat, nélkülözhetetlenségüket és azt, hogy ők az egyházak felügyeletének, ellenőrzésének kiskirályai helyi szinten. Egy különösen is kemény, a verést, fizikai bántalmazást brutálisan alkalmazó csapat jött össze Vas és Zala megyében, majd 1956 utáni áthelyezések révén Vas megyében. Brenner János, Hencz József, Kovács Imre, Kovács Ferenc és számos más szombathelyi egyházmegyes pap bántalmazása mutatja, hogy teljesen kézben kívánták tartani az egyházmegye működését; ellenőrizték Kovács Sándor megyéspüspököt,³⁷ és teljes mértékben nyomon követték az egyházmegye „reakciós” és ingadozó papjainak működését.³⁸

35 KAPILLER 2007. i. m.

36 Varjas Győző szerint nem pasztorációs okok miatt bántották, hanem édesapja miatt volt kiszemelt áldozat. Vö.: KAPILLER i. m. 78. old.

37 Erről tanúskodik Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök megfigyelésére nyitott személyi dosszié. ÁBTLL 3.1.5. O-14759/1-11.

38 Vö.: SOÓS Viktor Attila: Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök az állambiztonsági szervek szemüvegén keresztül. In: *Vasi Szemle*. LXII. évfolyam (2008) 6. szám 945–953. old.

A BM Vas megyei Rendőrfőkapitányság, Politikai Nyomozó Osztály V. alosztály munkatársa Illés László rendőr nyomozó hadnagy 1957. július 25-én összefoglalót készített az egyházi vonalról, melyben azt írta le, hogy egyházi vonalon hat hálózati személlyel rendelkeznek, köztük Varjas Győző püspöki titkár, „Jóska” fedőnevű ügynök és Zenz Péter irodaigazgató, „Zombori Tamás” fedőnevű ügynök.³⁹ Feladatát, céljait így fogalmazta meg: „A további operatív munka fő irányát a határ mellett élő papok tevékenységének felderítésére akarom fordítani, mivel jelzések szerint a nyugati hírszerző szervek munkájukban nagyban fognak a papokra támaszkodni a nyugati határ mellett. A határ-menti részen egyházi vonalon hálózattal nem rendelkezünk, így a feladat, oda megfelelő hálózat kiépítése. Egyházi vonalon ezideig hat főt vettünk őrizetbe.”⁴⁰ A nyugati határ közelében élő papok ellenőrzése, a határon való átjutás segítése, erről szóló információk, hírek tudása egy olyan helyzetet teremtett, hogy jobban a megyei belügyi munkatársak keresztútjébe kerültek az egyházmegye papjai.

A Brenner-gyilkosságot követő letartóztatásokat, házkutatásokat, a kisebb nyomozati cselekmények végrehajtását a szentgotthárdi Rendőrkapitányság munkatársai végezték. Az érdemi, az elvi, a komolyabb munkafolyamatokat igénylő eljárásokat pedig a Belügyminisztérium Vas megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának munkatársai hajtották végre. Sokat elárul az ügyről, a hivatalos szervek által történő kezeléséről, hogy milyen személyeket vontak be a nyomozásba. Klamerusz Bélának⁴¹ és helyettesének, Illés Lászlónak⁴² komoly feladatot szántak az ügy „kiderítésében”, azonban a nyomozati iratokban nem találhatjuk meg az aláírásukat, nem hagytak „nyomot” maguk után. Érdemes megjegyezni, hogy korábban mindketten az ÁVH tisztjei voltak Zala megyében, később pedig az állambiztonság egyházi személyek utáni nyomozással, ügynöktartással bízta meg őket. Arról váltak hírhedtté, hogy az igen kemény állambiztonsági tiszték közé tartoztak, ami különösen az egyházi személyekkel szembeni magatartásukon mutatkozott meg. Kiemelendő, hogy Budai Béla járási titkár 1958. március 25-én kelt iratában elismerően nyilatkozik a nyomozó szervek munkájáról, különösen is „Klamerusz és Dénes elvtársak” tevékenységéről. A több mint 1000 oldalas nyomozati iratokat áttanulmányozva Klamerusz Béla neve sehol sem kerül elő. Feltehetjük a kérdést, hogy ő vajon milyen munkát végezhetett, aminek írásos nyoma nem maradt?

Dénes Lajos⁴³ rendőr százados, bűnügyi osztályvezetőről nem maradt fenn, vagy fennmaradt, de még nem került az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába személyi fogyatéki anyaga. Annyit tudunk, hogy 1965. december 30-án a Vas megyei Rendőr-főkapitányság vezetőjének R.372 számú parancsa alapján sok megyei kollégájával együtt tárgyjutalomban részesült. Ezen parancs alapján ismerhetjük meg személyi adatait. Természetesen rajtuk kívül a helyi rendőrállomány is kivette részét a nyomozásból. A szentgotthárdi rendőrök közül Virág József rendőr alhadnagy, a bűnügyi alosztály vezetője és Köncz György rendőrnemzetvezető hadnagy voltak a legkeményebb, legvéresebb kezű emberek, ahogyan erről a helyi lakosok vallomásai beszámolnak.

39 ÁBTL O-14759/6. 145–146. old. Jelentés, Szombathely, 1957. július 26.

40 ÁBTL O-14759/6. 145–146. old. Jelentés, Szombathely, 1957. július 26.

41 Életútját közölte: SOÓS, *Vasi Szemle*, 2012/1. 82. old.; ÁBTL 2. 8. 1. Fejér megyei fogyatéki 0995. Klamerusz Béla.

42 Életútját közölte: SOÓS, *Vasi Szemle*, 2012/1. 83. old.; ÁBTL 2. 8. 1. Vas megyei fogyatéki 0589. Illés László

43 Dénes Lajos 1922-ben született, anyja Góczán Irma. 1953-ban rendőr főhadnagy, 1953. november 7-én „Szolgálati Érdemérmet” kapott. 1965-ben a Vas Megyei Rendőr-főkapitányság II/II-3. Osztály vezetője volt. ÁBTL 2. 8. 1. Vas Megyei Rendőr-főkapitányság. R-372/1965.

Ekkor Szentgotthárdon Kölkedi László⁴⁴ rendőrnnyomozó hadnagy volt a kapitányság vezetője. A vértanúság éjszakáján nem tartózkodott Szentgotthárdon, mert tanulmányi küldetésen vett részt Budapesten. A nyomozás menetében nem vett részt. Később Kaposi György lett a városi kapitány, akit 1957-ben – a Brenner gyilkosság nyomozati szakaszának lezárása után – bíztak meg a szentgotthárdi kapitányság vezetésével. Fontos tudni róla, hogy az Államvédelmi Hatóság megalakulása után a Vas megyei Hatóság állományába került 1947-ben. Itt egyházi vonalon végzett operatív munkát, amelynek lényeges részét az töltötte ki, hogy a papokat kellett megfigyelnie és megfigyeltetnie, tevékenységükről, mozgásukról, kapcsolataikról jelentéseket készítenie. Kaposi Györgyöt 1952-ben áthelyezték az Államvédelmi Hatóságtól, és az akkor valamivel korábban – 1951. május 18-án – megalakult Állami Egyháziügyi Hivatal Szombathelyi megbízottjaként tevékenykedett egészen 1956-ig. Utóda Prazsák Mihály lett.

Ugyanezek a személyek jártak el minden szombathelyi egyházmegyé, Vas megye területén szolgáló pappal. Szerveztek be ügynököket, folytattak titkos nyomozásokat, hallgatták le a telefonbeszélgetéseket, bántalmazták a papokat. Biztos, hogy Kovács Ferenc bántalmazásához, megveréséhez közük volt. Hogy kik bántották a gencsapáti káplánt Kőszegről hazafelé, nem tudjuk, de az biztos, hogy minden pap, akinek összeütközése volt az egyházakat ellenőrző megyei szervekkel, velük találta szembe magát.

Akár az 1956 előtti Államvédelmi Hatóság Vas megyei Osztály, akár az 1956 utáni Belügyminisztérium Vas megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. osztály keretében működött belügyi tisztek tevékenységét nézzük, ugyanaz a brutális, az egyház megsemmisítésére, megtörésére törekvő, aluliskolázott pártkáderek gyülekezete volt. Az egyházi személyekkel intelligenciában, neveltetésben, kulturáltságban nemhogy nem vették fel a versenyt, hanem egyenesen szakadék tátongott közöttük, amit fegyverhasználatlaltal és nyers fizikai erővel ellensúlyoztak.

KOVÁCS SÁNDOR SZOMBATHELYI MEGYÉSPÜSPÖK VISZONYA PAPIJAIHOZ

Kovács Sándor hosszú ideig, 1944–1972 között állt a szombathelyi egyházmegye élén, nem könnyű helyzetben, sorsfordító években. Működése során és azt követően is kapott kritikát, támadást, hogy nem szállt eléggé szembe a nyilasokkal, hogy nem volt kemény a kommunistákkal szemben, hogy megengedő volt, nem vállalta a konfliktusokat, elmenekült a problémák elől. Nem biztos, hogy ezek a kritikák megállják a helyüket, az azonban tény, hogy ha egy kicsit visszafogott, félénk, zárkózott volt is, odafigyelt papjaira. Akinek valamilyen problémája, nehézsége volt, számíthatott főpásztorára. Mélyen megrendítette Kovács Sándort mártír papjainak életáldozata. A kádári diktatúra keretei között igyekezett utána járni, hogy mi történt, tájékozódni, és igyekezett vigaszt adni.

A Brenner-gyilkosságot követő napon Kovács Sándor megyéspüspök elutazott Rábakethelyre, hogy személyesen szerezzen információkat a brutális gyilkosság körülményeiről. Mivel Kozma Ferencet nem találta a plébánián, az alábbi üzenetet hagyta a bejárati ajtóra rögzítve:

44 Életútját közölte: SOÓS, *Vasi Szemle*, 2012/1. 84. old.; ÁBTL 2. 8. 1. Központi fogyatéék 3142 Kölkedi László, valamint ÁBTL 2. 8. 1. Vas megyei fogyatéék 0075. Kölkedi László.

„Kedves jó Fiam!

Eljöttem, hogy ebben a nagypénteki fájdalomban Veled osztozzam és vigasztaljalak. – Szerettelek volna megvárni, de autóval sötétre nem akartam maradni.

Murányi esperes úrral megbeszéltem a helyettesítést. Ő mindent elmond.

Őszinte szeretettel ölel jószágos atyád:

Sándor⁴⁵

Brenner János temetése után Kovács Sándor megyéspüspök egyházmegyei körlevélben írta róla: „Élete példakép volt. Halála pedig ábeli áldozat, amelyet a jó Isten híveink üdvösségéért fogadjon el.”

A bántalmazás, a megverés után Kovács Ferenc egészségi állapota megromlott, alig evett és azt is iszonyatos fájdalmak közepette. Kovács Sándor fogadta, tájékozódott egészségi állapota felől. Sopronba küldte, ahol kórházi kivizsgálások és kezeléseket vártak rá. Tartotta a kapcsolatot püspökével, akinek levelezőlapon számolt be arról, hogy átesett a műtéten. 1958. júliusában nem jó híreket kapott Kovács Sándor Sopronból. Daganatos hátrtágyulladást állapítottak meg nála, s közölték, hogy menthetetlen. 1958. augusztus 25-én a kórházból, mint gyógyíthatatlant, hazabocsátották szüleihez Zalaegerszegre. Egyre nehezebben esett neki a felkelés. 1958. október 2-án engedéllyel szobájában misézhet. Október 7-én este 6 óra után Kovács Bánk ferences atya föloldozta, majd később lezárja a szemét. Október 9-én több mint hatvan pap és hatalmas tömeg kíséri utolsó útjára.

A KÉT HITVALLÓ PAP HALÁLÁNAK „HÍRE” – FELTÉTELEZÉSEK A HALÁL MOTÍVUMAIRÓL

Míg Brenner János meggyilkolására több ügynökjelentésben található utalást a Kovács Sándor megfigyelését dokumentáló operatív dossziében, addig Kovács Ferenc 1957, 1958 során nem kerül elő. A püspöki aula ügynökei beszámoltak a püspökhöz érkező látogatók, utazások kapcsán elhangzott fontos információkról 1957. december végén, 1958 január – március között többször előkerült a Brenner-gyilkosság kérdésköre, de viszonylag visszafogottan. A „László” fedőnevű ügynök 1958. január 13-án kelt jelentése: „December 21-én gépkocsin felkerestem a szombathelyi püspököt. Igen kedvesen fogadott, nem engedett el. Ebédre is ott marasztalt. Valóságos programot készített számomra. Részletek: megérkezés után félórás beszélgetés. Téma: egészségügy, mert a püspöknek vesekövei vannak, ő is készül a Széherbe. A másik pont Brenner meggyilkolása 27 késszúrással. A püspök politikai okot sejt benne, amelyet a hatóság a legnagyobb titokban tart. A nyomozásnak semmi eredménye és talán nem is lesz emiatt.”⁴⁶

A „László” fedőnevű ügynök Klempa Sándor premontrei szerzetes, veszprémi püspöki helynök, később az egyházmegye apostoli kormányzója, felszentelt püspök volt.⁴⁷ Klempa

45 Kovács Sándor levele Kozma Ferencnek.

46 ÁBTL O-14759/5. 142–143. old. Jelentés, Budapest, 1958. január 13.

47 Vö.: SOÓS Viktor Attila: Badalik Bertalan O.P. életútja. *Domonkos Szemle* különszáma, Budapest, 2005/1.; SOÓS Viktor Attila: A püspök és a besúgó – Badalik Bertalan és Klempa Sándor kapcsolata az államvédelmi és állambiztonsági iratok tükrében. In: *Miles Christi Évkönyv*. 2012. 127–177. old.

1957. december 21-i látogatásáról jelentést adott a „Jóska” fedőnevű ügynök is.⁴⁸ A „Jóska” fedőnevű ügynök Varjas Győző püspöki titkár volt.⁴⁹ Ő is megemlítette, hogy Kovács Sándor és Klempa Sándor találkozáján szóba került Brenner János meggyilkolása. Így írt: „*Elő jött a meggyilkolt Brenner János kérdése. Kovács a rendőrséget leszóltta, hogy ügyse tudják kideríteni.*”⁵⁰

Levéltári dokumentumok állnak a rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy miképpen akarták megakadályozni a mártír pap tiszteletét. Elevenen élt például a győri szeminárium kispapjaiban a vértanú emléke, és mindent megtettek a tisztelete megőrzéséért.

A győri szeminárium előljárói és kispapjai ünnepséget rendeztek Brenner János emlékére. Kovács Sándor operatív dossziéjából tudhatjuk, hogyan számolt be erről az ünnepségről a „Jóska” fedőnevű ügynök. A jelentés azért is különösen érdekes, mert „Jóska” ügynök (a püspöki titkár) a gyilkosságot követően jelen volt a helyszínen, a nyomozás számos mozzanatáról informálták, sőt még tanúként a nyomozás és a bírósági eljárás során kihallgatták, így belső információkkal is rendelkezhetett Brenner János meggyilkolásának körülményeiről.

„A győri kispapok a meggyilkolt Brenner János emlékére emlékgyűlést rendeztek. Tudta ezt Kovács püspök is és az a fájó viselkedésében, hogy a rendőrség megmondta, hogy az ügryől a sajtó megjelenése előtt ne beszéljenek, ő helyeselte ezt az emlékgyűlést, sőt azon beszélt is sokat a kispapoknak. Mielőtt az utról írják, leírom a műsort és a gyűlés lefolyását.

A díszteremben nagy pálmák között Brenner János vértanú megnagyított képe függött, amely képet aztán a gyűlés után a papnevelde folyosóján mint eszményt kifüggesztették. A kispapok közül, a szombathelyiek voltak az elnöki emelvényen, kivéve egy győri egyházmegyést. Két püspök jelent meg Papp⁵¹ és Kovács. Jelen voltak a kanonokok, Mentés Mihály prodi-rektor; Pintér Gyula rektor; a tanári kar, előljárók, az összes kispap. Első szám a vértanú miséjének egy latin éneke, amellyel elismerték Brenner vértanúságát. Rátkai Imre⁵² kispap beszélt aztán a Pap és az áldozat címén. Ebben elmondja azt, hogy az egész papi élet szenvedés, de mindez azért van, hogy engeszteljük a bűnösökért és hitetlenekért. Brenner igazi és követésre méltó áldozat.

Második szám: Pintér II. éves kispap, körmendi gyerek, Mécs László reakciós versét vigyáz állásban szavalta. Kisértéssel, csábítással szemben menjünk előre. Hitelenség között mindig előre: Egy kettő, egy kettő!

A győri kispap /nevét nem tudom/ beszélt arról, hogy „ahogy Brenner János emléke köztünk él.” Bizony Brenner sok hibáját is elmondotta. Mint emberről azt is: Kiismerhetetlen volt, sokszor visszahuzódó, sokszor csak egyesekkel barátkozott, kettesben járogattak és bizalmasak voltak, partikuláris barátsággal is vádolták, stb. Mint teológus kissé büszke és öntudatos eszével. Nem a csöppögő ájtatosság, hanem a józan középutat járta imaéletében is. Vezető is lett duktó, aki keményen bánt az alattvalóival, de segített is. Egy ének után, amit a kispapok énekkara adott elő, következett Kovács püspök beszéde. Folytatta a fenti témát. Ahogy Brenner Jancsi fiam az én emlékemben él. Ugy mint áldozópap, mint kedves áldozatunk.

48 ÁBTL O-14759/6. 246–247. old. Jelentés, Szombathely, 1957. december 27.

49 Vö.: SOÓS Viktor Attila: Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök az állambiztonsági szervek szemüvegén keresztül. In: *Vasi Szemle*. LXII. évfolyam (2008) 6. szám 945–953. old.

50 ÁBTL O-14759/6. 246–247. old. Jelentés, Szombathely, 1957. december 27.

Brenner Jancsiról képekben beszélt:

1./ *Brenner heti gyónó volt. A szentgotthárdi plébános gyóntatta. Papoknál ez a legfontosabb. A tiszta lélek. Ebben példa Brenner. Ha ez nincs vége a papi életnek.*

2./ *kép. Brenner levett kalappal vitte a szentséget. A gyilkosnak is feltűnt ez. Tisztelet, szeretet az oltáriszentség iránt.*

3./ *kép. Azonnal ment, mikor hívták.*

4./ *kép. Az Ur Jézus vele volt harmadnapig, mikor kint feküdt vérében. Ezekhez fűzte beszédét. Róla semmi rosszat nem mondott. Ami bántó: Politikai dolog nem volt. De volt benne tulzott megnyilatkozások, a vallásosság tuhhajtása, hazugság. Kár volt Kovács püspöknek azt mondani, először nőügyet akartak kihozni belőle, de semmi bűnös dolgot nem tudtak ráfogni. Az azonban szép volt, hogy megmondotta, hogy rendőrség páratlan befektetéssel dolgozott a nyomozásban. /.../*

Aztán a püspök beszélgetett Brenner Jánosról az asztalnál is. Azt gondolja, hogy a tettesek nagy pártemberek lehetnek és így is nehéz. Nem a párt csinálta, hanem sajnálják embereiket. Elmondotta a megmérgezett ember esetét is. Ez ugyanis most nagyon lábra kapott hír; hogy karhatalmista benne volna.”⁵³

A győri szeminárium folyosóján a kispapok kifüggesztették Brenner János fényképét ezzel a felirattal: „Az intézet növendéke volt, életét hivatásáért adta”. Az Állami Egyházügyi Hivatal emberei látogatást tettek a győri szeminárium igazgatójánál. A kifüggesztett képet szemügyre vették, amíg a folyosón röviden várakozniuk kellett. Ezután azzal a kérdéssel léptek be a rektorhoz, hogy mit keres a kép a falon. Sőt arra is felszólították, hogy a képet vetesse le a falról.⁵⁴ Brenner János képét a rendszerváltás után a győri szeminárium spirituális és kispapjai helyezték vissza meghitt ünnepség keretében.

Kovács Sándor operatív dossziéinak névmutatóiban még két helyen szerepel Brenner János neve. Azonban ez a két dokumentum azok között az iratok között szerepel, amelyeket Kovács Sándor halála után megsemmisítettek Illés László őrnagy parancsa szerint. Ezek a jelentések, melyekben a névmutató szerint Brenner János szerepelt a 3/a és 3/e jelentések közé tartoznak.⁵⁵ A 3/a jelentések telefonlehallgatásról, a 3/e jelentések helyiség-, lakó-, munkaszoba lehallgatásáról szóltak.

A szombathelyi Egyházügyi Hivatal vezetője, Prazsák Mihály a következő jelentést küldte a Művelődésügyi Minisztérium Egyházügyi Hivatalába, Telepó Sándor elvtársnak:

„Egyébként itt a püspöknek az a célja, hogy szentté kreálják a volt rábakethelyi káplánt, Brenner Ferencet⁵⁶, akit 1957. december 14-én⁵⁷, meggyilkoltak. Eddig már megszervezték, hogy a képeit árulják, pénzt kérnek érte és a magyarlakai templom építésére így is gyűjtik a pénzt. Betettek Brenner szobájába egy oltárt. Ott vannak a véres ruhái azt mindenkinek mu-

51 Papp Kálmán győri megyéspüspök

52 A jelentésben szereplő Rátkai Imre nem mondhatta a beszédet, mert ő akkor még nem volt kispap. Bátyja, Rátkai István mondta a beszédet.

53 ÁBTL O-14759/7 sz. d. 134–136. Jelentés, Szombathely, 1958. március 18. „Jóska” fedőnevű ügynök. Vette: Klamerusz Béla rendőrnagy százados.

54 Brenner József-interjú

55 ÁBTL O-14759/7. Vas megyei Politikai Osztály III. alosztálya, Kovács Sándor személyi dosszié

56 Nem Brenner Ferenc, hanem Brenner János.

57 A gyilkosság időpontja is téves, mert nem december 14-én, hanem december 15-én következett be.

togatják és imákat szerveznek a szobájában. Már most is kéri közbenjárását istennél elsősorban a magyarlaki templom építése érdekében. Ezt persze úgy is csinálják, hogy az épülő magyarlaki templom fényképét árulják szintén pénzért, Brenner képeivel együtt. – Ezt az esetet már kétszer mint túrhetetlent elmondtam a püspöknek, eddig nem intézkedett. Most rendőri vonalon intézkedünk, hogy a szabálytalan gyűjtést beszüntessék.”⁵⁸

Kovács Sándor szombathelyi püspök levélben figyelmeztette Kozma Ferencet, hogy ne terjesszék Brenner János fényképét. Kozma Ferenc esperes a tragikus körülmények között elhunyt káplánja emlékére egy Pieta szobrot faragtatott. A Pieta magyarlaki templomban történő elhelyezése a hatóságoktól nem kapott engedélyt. Ezért mint síremléket állíttatta fel a rábakethelyi templom mellé a temetőben. Minden évben halottak napján és halálának évfordulóján mécseseket gyújtottak és virágokat helyeztek el vértanúságának helyén.

Rábakethely filiájában, Magyarlakon 1960-ban felszentelték a Szent Kereszt tiszteletére épült templomot, amely hosszú éveken keresztül alapfalaiban állt. A templomszentelésen a rendőrség lefoglalta Brenner János fényképeit, amelyet ott a hívők között osztogattak.

Ezek elég komoly megnyilvánulások, amelyek mutatják, hogy mennyire súlyos kérdéskör volt Brenner János meggyilkolása. A megyei belügyi szervek mindent megtettek, hogy kordában tartsák Brenner János emlékét. Ugyanakkor Kovács Ferenc halálát, az azt megelőző brutális megverését, bántalmazását elhallgatták, nem került elő, nem maradt nyoma. Tény viszont, hogy életáldozata, a fájdalom elviselése, a szenvedés felajánlása, elfogadása komoly lelki nagyságról, elkötelezett papi életútról tesz tanúbizonyságot.

ÖSSZEGZÉS

Brenner János esetével párhuzamba hozható a fiatal gencsi káplán, Kovács Ferenc története. Kovács Ferencet azonban nem meggyilkolták, hanem halálos betegre verték. Neki több mindent felróhattak: például titkos pálos szerzetességét, de különösen az ifjúsággal való jó kapcsolátát. Előzőleg a kőszegi káplánt, Kovács Imrét verték meg kegyetlenül, mert kiállt a hitoktatás mellett. Kovács Ferenc nem volt hajlandó a megfélemlített környékbeliek társául szegődni – ugyanis paptársai félelmükben nem találtak a megvert pappal –, s meglátogatta káplántársát, s hazaúton verték meg kegyetlenül.⁵⁹ A forradalom bukását követően rajtuk kívül más fiatal szombathelyi egyházmegyés káplánok is kénytelenek voltak megismerkedni a rendőrség módszereivel, hiszen rendőrhatalósági zaklatásnak, letartóztatásnak voltak kitéve.

Brenner János és Kovács Ferenc a kommunista diktatúra áldozatai, a megyei belügyi munkatársak brutalitásának áldozatai. Elkötelezett lelkipásztori munkájuk, ifjúsággal való foglalkozásuk, szerzetesi kötődésük ürügy volt, hogy megfélemlítsék paptársaikat.

58 MNL OL XIX-A-21-d-007-83/1958. 001-6/1958. június havi jelentés

59 KAPILLER Ferenc: „Szeretből szenvedni” – Kovács Ferenc gencsapáti káplán életáldozata. II. *Vasi Szemle* 2000/4. 513–521. old.